

تاریخ تحولات ایران‌شناسی در دوران اسلامی

تألیف
دکتر مریم میراحمدی

سرشناسه	: میراحمدی، مریم، ۱۳۲۲-
عنوان و نام پدیدآور	: تاریخ تحولات ایران‌شناسی در دوران اسلامی / تألیف مریم میراحمدی.
مشخصات نشر	: تهران: طهوری، ۱۳۹۵.
مشخصات ظاهری	: ۹۲۷ ص.
شابک	: 978-600-5911-35-0
وضعیت فهرست نویسی: فیبا.	
یادداشت	: کتابنامه، نمایه.
موضوع	: ایران‌شناسی.
موضوع	: ایران — تاریخ — پس از اسلام، ۱۲ق.
رده بندی کنگره	: ۱۳۹۴ ۲۴ت۹م / ۶۴ DSR
رده بندی دیویی	: ۰۰۷۲/۹۵۵
شماره کتابشناسی ملی	: ۴۰۹۵۵۰۰

انتشارات طهوری

شماره ۱۳۰۴، خیابان انقلاب، صندوق پستی ۱۶۴۸-۱۳۱۴۵
تلفن ۶۶۴۰۶۳۳۰ - ۶۶۴۸۰۰۱۸

تاریخ تحولات
ایران‌شناسی در دوران اسلامی
دکتر مریم میراحمدی
چاپ اول، ۱۳۹۵
صفحه‌آرایی: علیروز
امور فنی و ناظر چاپ: بهروز مستان
تیراژ، ۵۵۰ نسخه

شابک: ۹۷۸-۶۰۰-۵۹۱۱-۳۵-۰ 978-600-5911-35-0 ISBN
حقوق چاپ، تکثیر و فروش دیجیتال برای انتشارات طهوری محفوظ است
۹۲۵۰۰۰ ریال

فهرست مطالب

پیش گفتار.....	۹
فصل اول: دانش ایران شناسی و قلمرو تحقیقات آن.....	۱۳
مکاتب ایران شناسی.....	۱۶
۱. مکتب زبان شناسی و فقه اللغة ایرانی.....	۱۶
۲. مکتب تاریخی ایران شناسی.....	۱۸
۳. مکتب جغرافیایی ایران شناسی.....	۱۹
پیشینه تاریخی تحقیقات ایران شناسی.....	۲۰
تحقیقات ایران شناسی در اروپا.....	۲۰
بریتانیا (ص ۲۱)، روسیه (ص ۳۳)، فرانسه (ص ۵۳)، آلمان (ص ۶۳)، سوئیس (ص ۷۱)	
ایتالیا (ص ۷۱)، هلند (ص ۸۰)، دانمارک (ص ۸۷)، سوئد (ص ۹۳)، نروژ (ص ۹۶)	
اسپانیا (ص ۹۷)، لهستان (ص ۹۷)، اتریش (ص ۱۰۸)، بلغارستان (ص ۱۱۴)، چک (ص ۱۱۵)،	
مجارستان (ص ۱۱۷)، اکراین (ص ۱۱۷)	
مطالعات ایرانی در کشورهای آسیای مرکزی.....	۱۱۸
قرقیزستان (ص ۱۱۹)، قزاقستان (ص ۱۲۰)، تاجیکستان (ص ۱۲۰)، ازبکستان (ص ۱۲۱)	
مطالعات ایرانی در چند کشور آسیایی.....	۱۲۲
ژاپن (ص ۱۲۲)، ترکیه (ص ۱۲۸)، هندوستان و پاکستان (ص ۱۳۱)، ارمنستان (ص ۱۳۳)	
فصل دوم: شناخت متون و اهمیت آن در تحقیقات ایران شناسی.....	۱۳۹
متون تاریخی.....	۱۴۲
۱. تاریخ نویسان مسلمان به زبان عربی.....	۱۴۲
۲. تاریخ نویسان مسلمان به زبان فارسی.....	۱۵۵
۳. تاریخ های محلی (به زبان عربی و فارسی).....	۱۷۷

۱۸۲	جغرافی‌دانان و متون جغرافیایی (به زبان عربی و فارسی).....
۲۰۰	متون دیوانی و دستورالعمل‌ها (به زبان عربی و فارسی).....
۲۰۹	فصل سوم: حیات معنوی ایران و تأثیرات فرهنگی.....
۲۰۹	روند اسلامی شدن ایران.....
۲۱۸	حکومت امویان.....
۲۲۱	حکومت عباسیان.....
۲۲۱	حرکت‌های اجتماعی در عصر عباسیان.....
۲۲۵	حکومت‌های محلی در قلمرو ایران.....
۲۲۶	در شرق ایران.....
۲۳۶	در غرب ایران.....
۲۴۲	شمال ایران و حکومت‌های محلی.....
۲۵۰	نقش حکومت‌های محلی در تحولات فرهنگی و معنوی ایران.....
۲۶۵	حیات معنوی و تحولات فرهنگی در قرون نخستین اسلامی.....
۲۷۴	تحولات فرهنگی ایران (از قرن ۷ تا ۱۳ هجری قمری).....
۲۷۸	تداوم حیات فرهنگی ایران.....
۲۹۹	فصل چهارم: زبان‌های ایرانی نو در دوران اسلامی.....
۲۹۹	زبان ایرانیان در صدر اسلام.....
۳۰۳	سابقه تاریخی و محدوده جغرافیایی زبان‌های ایرانی نو.....
۳۰۵	مفهوم زبان و گویش.....
۳۰۷	آشنایی با منابع مهم درباره زبان‌های ایرانی.....
۳۱۱	دوره زبان‌های ایرانی نو و تقسیم‌بندی آن.....
۳۱۳	طبقه‌بندی زبان‌ها و گویش‌های ایرانی نو.....
۳۱۷	زبان فارسی و زبان دری.....
۳۱۹	تحولات تاریخی زبان فارسی.....
۳۲۰	زبان تاجیکی.....
۳۲۷	زبان کردی.....
۳۳۰	زبان بلوچی.....
۳۳۲	زبان آسی.....
۳۳۳	زبان پَشتو (پَختو، افغانی).....

زبان تاتی	۳۳۷
زبان طالشی (تالشی)	۳۳۸
گویش‌های مناطق مختلف ایران	۳۳۹
گویش‌های سواحل دریای مازندران	۳۳۹
گویش‌های مرکزی ایران	۳۴۱
گویش‌های استان فارس	۳۴۱
زبان‌های ایرانی ناحیه پامیر (آسیای مرکزی)	۳۴۲
۱. گروه شغنی - روشنی	۳۴۳
۲. زبان وخی	۳۴۴
۳. زبان اشکاشمی	۳۴۵
۴. زبان یزغلامی	۳۴۵
۵. زبان یغنابی	۳۴۵
زبان‌های اُرموری، پَراچی و مونجانی	۳۴۶
گویش کومزاری	۳۴۸
گویش‌های کوچک دیگر	۳۴۸
زبان‌های غیرایرانی سرزمین ایران	۳۵۲
خط در ایران	۳۵۶
خط کنونی فارسی	۳۶۰
فصل پنجم: ساکنان و اقوام ایران	۳۶۵
پارسی‌ها	۳۷۰
کردها	۳۷۱
بلوچ‌ها	۳۷۳
عرب‌ها	۳۷۴
ترک‌ها	۳۷۶
ترکمن‌ها و دیگر طوایف ترک‌زبان	۳۸۰
اقوام و طوایف در سایر مناطق ایران	۳۸۱
فصل ششم: اهمیت اسناد و مدارک تاریخی در تحقیقات ایران‌شناسی	۳۸۳
فرامین و احکام صدر اسلام	۳۸۴
تقسیم‌بندی اسناد و مدارک تاریخی ایران	۳۸۶
۱. کتیبه‌ها	۳۸۶

۳۸۹.....	۲. مسکوکات
۳۹۸.....	۳. اسناد مکتوب
۳۹۹.....	• اساس مطالعه اسناد
۴۰۸.....	• انواع اسناد تاریخی و حفاظت آن
۴۱۷.....	ترکیب و اجزای اسناد تاریخی ایران
۴۲۱.....	اشکال و انواع مهر
۴۲۷.....	توقیع
۴۲۹.....	توشیح
۴۲۹.....	طغرا
۴۳۳.....	انواع اسناد تاریخی
۴۳۷.....	اصطلاحات دیوانی دیگر
۴۴۱.....	فصل هفتم: اهمیت سفرنامه‌ها در تحقیقات ایران‌شناسی
۴۴۱.....	زمینه تاریخی
۴۵۴.....	دلایل سفر جهانگردان
۴۸۳.....	فصل هشتم: اهمیت ادبیات تاریخی در تحقیقات ایران‌شناسی
۴۸۳.....	زبان نوشتاری ایران در صدر اسلام
۴۸۵.....	انواع نثر فارسی
۴۹۲.....	قدیمی‌ترین ترجمه‌ها به زبان فارسی
۴۹۳.....	متون علمی به نثر فارسی
۴۹۴.....	متون جغرافیایی
۴۹۶.....	داستان‌های حماسی
۵۰۰.....	روند گسترش متون تاریخی به زبان فارسی
۵۰۸.....	انعکاس تاریخ در ادبیات معاصر ایران
۵۱۹.....	متون تاریخی معاصر
۵۲۵.....	فصل نهم: نظام حکومت ایران در دوران اسلامی
۵۲۶.....	تشکیلات اداری عصر اموی و عباسی
۵۴۱.....	تشکیلات و نظام مالی خلفا
۵۴۷.....	تشکیلات نظامی عصر خلفا
۵۵۱.....	افول خلافت اعراب
۵۵۱.....	امور اداری طاهریان

۵۵۴	تشکیلات اداری صفاریان
۵۵۵	سازمان‌های حکومتی سامانیان
۵۵۷	تشکیلات حکومتی آل‌بویه
۵۶۰	نظام حکومت عصر غزنویان
۵۶۴	تشکیلات حکومتی سلجوقیان
۵۷۲	تشکیلات لشکری و کشوری خوارزمشاهیان
۵۷۵	نظام حکومت ایران در عصر مغولان
۵۷۷	تشکیلات دیوانی ایلخانیان
۵۸۴	سازمان‌های نظامی مغولان و ایلخانیان
۵۹۰	نظام حکومت تیموریان
۵۹۳	سازمان‌های کشوری و لشکری حکومت آق‌قویونلو و قراقویونلو
۵۹۶	نظام حکومت عصر صفوی
۶۳۹	نظام حکومت در عصر افشار
۶۶۱	تشکیلات حکومتی زند
۶۷۲	نظام حکومت قاجار
۷۰۱	فصل دهم: جهان‌بینی و اندیشه‌های دینی ایرانیان در دوران اسلامی
۷۰۱	آئین‌های موجود در ایران در صدر اسلام
	آئین بودایی (ص ۷۰۲)، آئین مانوی (ص ۷۰۳)، آئین صابئی (ماندایی) (ص ۷۰۳)،
	آئین زردشتی (ص ۷۰۴)
۷۰۸	ادیان الهی در ایران
۷۰۹	یهودیان ایران در دوران اسلامی
۷۲۴	جوامع مسیحی ایران در دوران اسلامی
۷۷۲	ایرانیان و اسلام
۷۷۷	شیعیان
۷۸۴	شیعیان دوازده امامی
۸۰۳	علائم اختصاری
	کتابشناسی:
۸۰۵	منابع به زبان فارسی
۸۳۳	منابع به زبان خارجی
۸۵۵	فهرست‌ها

به نام آنکه هستی نام از او یافت

پیش‌گفتار

دانش ایران‌شناسی، به دلیل گستردگی زمینه تحقیق، دامنه وسیعی دارد و شاخه‌های متعددی از علوم مانند زبان، ادبیات، تاریخ، فرهنگ و تمدن ایرانی را شامل می‌شود و به عبارت دیگر، ایران‌شناسی، علمی «جامع» و یا «Multidisciplinary» است و حیات معنوی، اندیشه‌های دینی، رسوم و فرهنگ کلیه اقوام و جوامعی را فرا می‌گیرد که در داخل و یا بیرون از مرزهای کنونی ایران، با ارزش‌های ایرانی، قرن‌ها زیسته و خو گرفته‌اند.

دامنه جغرافیایی فرهنگ ایرانی نیز به همین سبب گسترده است و از کوهپایه‌های ناحیه پامیر شروع شده و در برخی ادوار تاریخی تا سواحل شرقی دریای اژه و سرزمین‌های مجاور مدیترانه گسترش داشته است و امروزه نیز تأثیر آن تا اعماق منطقه آناتولی قابل رؤیت است. تحقیقات ایران‌شناسی نیز به سبب وسعت دامنه این علم، تعهدی خاص دارد و محقق ایران‌شناس باید به عمق هریک از علوم مربوط به دانش ایران‌شناسی آگاه باشد. اطلاع از فرهنگ، تاریخ و زبان‌های باستانی ایران، پژوهشگر ایران‌شناس را به شناخت بسیاری از ریشه‌های لغوی و کاربرد واژه‌ها و اصطلاحات متداول در دوران اسلامی هدایت می‌کند.

در مجلد قبلی، با عنوان تاریخ تحولات ایران‌شناسی، پژوهشی در تاریخ فرهنگ ایران در دوران باستان، علاوه بر شرح سابقه تاریخی و چگونگی پیدایی دانش ایران‌شناسی، پیشینه تمدن‌های موجود در فلات ایران از هزاره ششم تا هزاره اول قبل از میلاد در نواحی مختلف، نحوه ورود اقوام آریایی به داخل ایران مورد بررسی قرار گرفت و سپس ادوار تاریخی ایران و حکومت‌های مستقلی که قلمرو ایران را به قاره افریقا و دریای مدیترانه وصل کرده بودند، شرح داده شد و همچنین در روند تغییرات تاریخی، حیات معنوی ایران و فرهنگ ایرانی و آنچه که در چارچوب تحقیقات ایران‌شناسی جای دارد، مورد پژوهش قرار گرفت.

مجلد حاضر، با عنوان تاریخ تحولات ایران‌شناسی در دوران اسلامی مباحث مهمی از حیات فرهنگی را در پرتو اسلام پی می‌گیرد و جهان‌بینی ایرانیان در روند تاریخی و سیر تکامل اجتماعی آن و با توجه به «مکتب تاریخی ایران‌شناسی» را در ده فصل مورد پژوهش قرار می‌دهد.

فصل اول کتاب حاضر، ضمن بحث درباره دانش ایران‌شناسی و حوزه‌های تحقیقی آن، به مکاتب مختلف آن مانند «مکتب زبان‌شناسی و فقه‌اللغة ایرانی»، «مکتب تاریخی ایران‌شناسی» و «مکتب جغرافیایی ایران‌شناسی» می‌پردازد و قلمرو پژوهش هریک از آن‌ها را شرح می‌دهد. این فصل همچنین به بررسی تحقیقات ایران‌شناسی در کشورهای که در مراکز علمی و دانشگاهی خود، از قرون پیش رشته ایران‌شناسی را دایر کرده‌اند و تألیفات متعددی در این زمینه انتشار داده‌اند، اختصاص دارد.

فصل دوم، شناخت متون و اهمیت آن در تحقیقات ایران‌شناسی است. این بخش، علاوه بر متون تاریخی عربی و فارسی، به کتب جغرافیایی و منابع مختلف آن مانند جغرافیای تاریخی و غیره پرداخته است. همچنین متون دیوانی و دستورالعمل‌های تاریخی مورد بررسی قرار گرفته است.

فصل سوم، حیات معنوی و تأثیرات فرهنگی ایران، در قرون نخستین اسلامی و روند اسلامی شدن ایران تا سقوط عباسیان در قرن هفتم هجری قمری / سیزدهم میلادی و تأثیرات فرهنگی اسلام بر حیات ایرانیان را مورد بحث قرار می‌دهد.

فصل چهارم، زبان‌های ایرانی در دوران اسلامی و لهجه‌ها و گویش‌های مختلفی را که در سراسر ایران به کار می‌رود، بررسی می‌کند و دیگر شاخه‌های زبان‌های ایرانی نو موجود در فلات پامیر، نواحی آسیای مرکزی، فلات و نواحی کوهستانی ایران و سواحل خلیج فارس نیز معرفی می‌شود. سابقه تاریخی خط در ایران در همین فصل جای دارد.

فصل پنجم، ساکنان و اقوام مختلفی را که در ایران ساکن‌اند، مورد تفحص قرار می‌دهد. فصل ششم، درباره اهمیت اسناد و مدارک تاریخی در مطالعات ایرانی است. این مبحث انواع سندها و مدارکی را که دولت‌ها برای مقاصد مختلف ثبت و یا اعلام می‌کنند، توضیح و مورد بررسی قرار می‌دهد.

فصل هفتم، مربوط به اهمیت سفرنامه‌ها در تحقیقات ایران‌شناسی است، زیرا بسیاری از مسائل اجتماعی و مشکلات مردم که در متون رسمی و کتب تاریخی از آن‌ها ذکر نیست، در این سفرنامه‌ها به روشنی شرح داده شده است.

فصل هشتم، درباره اهمیت و نقش ادبیات تاریخی و متون نثرست و اینکه چگونه شرایط اجتماعی و سیاسی دوره‌های مختلف تاریخی، سبب پیدایی، تحول و تکوین آن شده است.

فصل نهم، نظام حکومت ایران، تشکیلات اداری و سازمان‌های مختلف اجتماعی ایران که به گونه‌ای در نحوهٔ کشورداری نقش مؤثری داشته‌اند، توضیح داده شده است.

فصل دهم، به جهان‌بینی و اندیشه‌های ایران در دوران اسلامی اختصاص دارد. در این مبحث، شرایط و ویژگی‌های زندگی معنوی ایرانیان در صدر اسلام، گسترش اسلام و انتخاب مذهب شیعه دوازده امامی و تجلی آن در فرهنگ، سنت‌های ایرانی و دیگر موارد حیات معنوی ایران مورد پژوهش قرار می‌گیرد.

شایان ذکر است که اسامی جغرافیایی مانند ماوراءالنهر، بین‌النهرین، اورمیه (أرمیه) و غیره برای رعایت اصالت آن، به همان شیوهٔ مندرج در متون دوران اسلامی به کاررفته است. در دو دههٔ اخیر کوشش می‌شود تا از کلمات «فرارود» و یا «میان رود» و غیره استفاده شود، اما مؤلف حاضر، همان واژه‌های مؤلفان متقدم را برای آشنایی متأخرین ترجیح داده و در مواقع ضروری، اسامی جدید جغرافیایی به‌ویژه برای مناطق خارج از مرزهای ایران با توضیحی کوتاه ارائه شده است.

مباحث فقهی، کلامی، فرقه‌های مذهبی و تصوف، در مراکز علمی جهان در رشته‌های مربوطه مانند الهیات، اسلام‌شناسی و در ایران به‌طور مثال در برخی رشته‌های دانشگاهی مانند تاریخ ادیان، تاریخ تمدن و فرهنگ اسلامی و نظایر آن مورد بررسی قرار می‌گیرد. تاریخ تولد و یا فوت علماء و بزرگان ایران و جهان اسلام و همچنین تاریخ حکومت‌های ایران، ترجیحاً از کتب مرجعی مانند دائرةالمعارف بزرگ اسلامی، لغت‌نامه دهخدا، دایرةالمعارف فارسی مصاحب و فرهنگ فارسی معین برگرفته شده است.

از استاد محترم دانشگاه رم، پروفیسور پیه مونتره به سبب راهنمایی‌های علمی و استاد محترم دانشگاه ایروان، پروفیسور بایوردیان به دلیل معرفی منابع مربوط به عصر صفوی صمیمانه تشکر می‌شود.

مؤلف وظیفه خود می‌داند که با احترام، مراتب تشکر و امتنان خود را به جناب آقای احمد رضا طهوری، مدیریت محترم انتشارات طهوری تقدیم کند که همواره محققان را مورد حمایت قرار داده‌اند.

دکتر مریم میراحمدی

E. Mail: m.mir_ahmadi@yahoo.com